

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE AŞILAMA-BAĞIŞIKLAMA ÇALIŞMALARININ ÖRGÜTLENMESİ

Akif Akalın

Dr., İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, emekli öğretim görevlisi.
E-posta: akifakalin@gmail.com

ÖZET

Sovyetler Birliği Ekim Devrimi'nden sonra önleyici tıbbi ve birincil sağlık bakımını önceleyen yeni bir sağlık bakımı politikası benimsedi. Bu, halk sağlığı alanında, kapitalizm altında alınması olanaksız olan bir dizi tedbirin alınmasını olanaklı kıldı. Sovyetler Birliği çiçek virüsünü kalıcı olarak eradike etmek için etkin tedbirler aldı. Nihayet çiçek hastalığı, Sovyetler Birliği tarafından başlatılan, o zamana kadar görülmemiş olan ve dünyanın en büyük halk sağlığı başarılarından biri olarak kalan bir bağışıklama kampanyası sayesinde 1980 yılında eradike edildi.

Anahtar kelimeler: *Bağışıklama, sosyalist sağlık hizmeti, önleyici tıp, Sovyetler Birliği*

THE ORGANIZATION OF VACCINATION-IMMUNIZATION EFFORTS IN SOVIET UNION

ABSTRACT

After the October Revolution, the Soviet Union adopted a new healthcare policy prioritized preventive medicine and primary health care. This has rendered possible the introduction of a number of measures in the domain of public health which were impossible under capitalism. The Soviet Union has taken effective measures to eradicate smallpox virus on permanent basis. Finally, smallpox was eradicated in 1980 thanks to an unprecedented immunization campaign that launched by the Soviet Union, and remains one of the world's greatest public health achievements.

Key words: *Immunization, socialist health service, preventive medicine, Soviet Union*

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) bağışıklamayı "bireyin, genellikle bir aşı uygulanarak, bir bulaşıcı hastalığa karşı bağışıklandığı veya dirençli hale getirildiği süreç" olarak tanımlıyor (WHO, 2020). Süreç kabaca şöyle gelişiyor:

Bağışıklık aslında vücudumuzun kendisini korumak için geliştirdiği 'doğal' bir süreç. Bulaşıcı bir hastalığa yakalandığımızda, vücudumuzun hastalıkla savaşmak için ürettiği antikorlar, hastalığı yendikten sonra da bedenimizde kalmaya ve bizi bu hastalığa karşı korumaya devam ediyor ve buna bağışıklık diyoruz.

Ancak hastalıklara karşı bağışıklık kazanmak için mutlaka hastalanarak 'doğal' yoldan bağışıklık kazanmamız gerekmiyor. Bağışıklığı, aşılarla vücudumuzun hastalıklara karşı antikor üretmesini sağlayarak, 'yapay' yoldan geliştirmek de mümkün. Aşıyla hastalığı tanıyan vücudumuz, ileride bu hastalıkla bir daha karşılaşırsa hemen yanıt vererek hastalanmamızı önüyor.

TIP, HEKİMLİK VE HASTALIKLARIN ÖNLENMESİ

Antik Yunanistan'ın tıp geleneğini temsil eden Aesculape tapınaklarından birinin duvarında, "Aesculape kendisine başvuranların yaralarını, hummalarını, sancılarını ve diğer acılarını çok güzel efsanelerle etkile-

yip, rahatlatıcı şuruplar içirerek ve yaralarını deşerek, dıştan ilaçlar sürerek iyileştirir" yazılıdır (Eren, 1996: 100).

Buradan tıbbın ve hekimliğin tarihsel olarak 'hastaları iyileştirmek' üzerine örgütlendiğini görebiliriz. Bunun nedeni, insanlığın çağlar boyunca hastalıkların 'nedenleri' konusunda yeterli bilgiye sahip olmayışıdır. Hastalarının ağrılarından gerçek nedenini bilmeyen hekimler, ağrıyı önlemekten çok iyileştirmenin yollarını aramışlardır.

19. yüzyıla gelindiğinde bilimde ve teknolojiye kat edilen ilerlemeler sayesinde tıbbın birçok hastalığın 'nedenlerini' ortaya koymaya başladığını görüyoruz. Böylece nedeni belli olan hastalıkların 'önlenmesi' de mümkün hale geliyordu, fakat bunun için binlerce yıldır kendisine başvuran hastaları 'iyileştirmek' üzere örgütlenen tıbbın ve hekimliğin değişmesi gerekiyordu.

DEĞİŞİM İHTİYACI

Bu konuyu yine aşılama – bağışıklama üzerinden açıklayalım. Çiçek hastalığı en az üç bin yıldır (WHO, 2011: 5) hekimlerin iyileştirmekte başarılı olamadıkları bir hastalık iken, Edward Jenner'in 1796 yılında çiçek aşısını bulmasıyla 'önlenebilir' bir hastalık haline geldi. Geldi gelmesine, fakat bu nasıl olacaktı?

19. yüzyılda sağlığın örgütlenmesini hayal edin. Hekimler ya muayenehanelerinde ya da hastanelerde, kendilerine başvuran 'hastaları' iyileştirmeye çalışıyor. Yani örneğimizde bireyler çiçek hastalığına yakalanıyorlar ve hekime başvuruyorlar. Maalesef artık yapacak bir şey yok. Oysa şimdi Jenner çiçek hastalığının aşısını buldu. Fakat aşı 'hastada' işe yaramıyor ki, hastalanmadan 'önce' yapılması lazımdı...

O halde ya insanlar hasta olmadıkları halde aşı yaptırmak için hekimlere başvuracaktı ya da insanları hastalıklardan koruyabilmek için sağlık hizmetini 'yeniden örgütlemek', insanların hasta olmadan da, hasta olmadıkları halde de başvuracakları yeni kurumlar yaratmak gerekecekti.

Bu sorun yine tarihte ilk kez çiçek aşısının bulunduğu İngiltere'de çözülmeye çalışıldı. 1800 yılının Ocak ayında Dr. Pearson, İngiltere'deki ilk aşı istasyonunu hizmete açtı (Didgeon, 1963: 1367). Ancak kısa sürede bu 'yeni sağlık hizmetinin', tıbbın ve hekimliğin geleneksel örgütlenme tarzıyla sunulamayacağı ortaya çıktı. Aşılama çalışmaları için farklı bir örgütlenme ve yeni yasal düzenlemeler gerekiyordu. Bu çerçevede 1840 yılında tarihteki ilk Aşı Yasası yayınlandı.

TIBBIN VE HEKİMLİĞİN ÖNLEYİCİLİK TEMELİNDE YENİDEN ÖRGÜTLENMESİ

Kapitalist toplumlarda sermaye, bütün sosyal yaşamı ve dolayısıyla tıbbi ve sağlık hizmetini kendi gereksinimleri doğrultusunda, özel mülkiyet temelinde ve 'iyileştiriciliğe' ağırlık vererek örgütlemişti (Akalin, 2015: 17 - 21). Toplumun gereksinimleri ise sağlık hizmetinin kamusal örgütlenmesini ve herkese eşit ve ücretsiz sunulmasını gerektiriyordu, ancak kapitalist toplumlarda bunun sağlanabilmesi olanaksızdı (Akalin, 2010: 34).

Tarihte toplumun gereksinim duyduğu 'önleyici' sağlık tedbirleri ilk kez, sağlık hizmeti sunumunda motivasyonun kâr değil toplumsal fayda olduğu sosyalist toplumlarda başarıyla uygulanabildi. Sağlık emekçileri, sağlık kuruluşları, tıbbi teknoloji vb. dahil bütün sağlık kaynaklarının 'piyasa mekanizmaları' ile eşitsiz dağıldığı toplumlarda, önleyici hizmetlerin başarıya ulaşabilme şansı yoktu.

Tarihteki ilk sosyalist toplumu örgütleyen Sovyetler Birliği'nde sağlık sistemi, Komünist Partisi'nin 18 - 23 Mart 1919 tarihlerinde gerçekleştirdiği 8. Kongresi'nde kabul ettiği parti programında belirlenen ilkeler üzerine inşa edildi. Buna göre Sovyetler Birliği'nde sağlık hizmetlerinde öncelik, hastalıkların 'önlenmesine' yönelik tedbirlere verilecekti (Akalin, 2010: 36).

Sovyetler Birliği tıbbi ve hekimliği yeniden örgütlerken, sağlık kurumlarını sağlık hizmetinde 'önleyiciliğe' ağırlık vermeyi mümkün kılacak şekilde tasarladı. Birinci

basamakta önleyici ve iyileştirici hizmetlerin bir arada sunulduğu topluma dayalı sağlık kuruluşları ilk kez Sovyetler Birliği'nde kuruldu. Bu kuruluşlar kapitalist toplumdaki sağlık kuruluşları gibi yalnızca kendilerine başvuranlara hizmet sunmakla yetinmiyor, hizmeti insanlara, insanların evlerine, okullarına, işyerlerine vb. götürüyorlardı. Aşılama - bağışıklama çalışmalarının başarısı için de böyle, hizmeti insanların ayağına götüren bir örgütlenmeye gereksinim vardı.

SOVYETLER BİRLİĞİ DENEYİMİ

Daha önce belirtildiği gibi çiçek aşısı 1796 yılında bulunmuş ve kısa bir süre sonra uygulanmaya başlamıştı. Rusya'da da çiçek aşısı 1801 yılında uygulanmaya başladı. Hatta Çariçe 2. Katerina, daha aşı bulunur bulunmaz kendisini bir İngiliz hekime aşılatmıştı (Akalin, 2010: 12; Newsholme ve Kingsbury, 2014: 169). Fakat aşından toplumun yalnızca sağlık hizmetine erişebilen 'elit' kesimleri yararlanabiliyordu. Bu dönemde Rusya topraklarının onda dokuzunda insanların çiçek aşısı yaptırabilecekleri bir sağlık kuruluşu bulunmuyordu (Akalin, 2010: 13; Reshetnikov ve ark., 2019: 16).

1900'lü yıllara gelindiğinde yüz yıldır aşısı olan, önlenilebilir bir hastalık olmasına rağmen, çiçek hastalığı hâlâ Rusya'nın önemli sağlık sorunları arasındaydı. Yalnızca 1909 yılında 32 bin kişi çiçek hastalığı nedeniyle yaşamını yitirmişti (Reshetnikov ve ark., 2019: 17).

1919 yılında daha önce belirtilen yeni parti programıyla sağlık hizmetlerinin 'önleyiciliğe' dayalı örgütlenmeye başlamasından sonra, hızla yasal düzenlemelere gidilmiş, 10 Nisan 1919'da çiçek aşılama zorunlu kılınmıştır. İç savaş koşullarına rağmen aşılama çalışmaları hızla yaygınlaştırılmış ve çok kısa sürede başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

Çiçek hastalığı görülme sıklığı 1912'de onbinde 5, 1914'te 6, 1919'da 30 iken, 1922'de 7, 1924'te 2, 1928'de 0,6 ve 1929'da çarpıcı şekilde düşük sayılabilecek 0,37 düzeyine gerilemiştir (Newsholme ve Kingsbury, 2014: 237). Bu hız 1936 yılında onbinde 0,2'ye gerilemiş, 1937 yılında hiçbir vaka bildirilmemiştir (Sigerist, 1937: 233). Sovyetler Birliği çiçek hastalığını, dünyada eradike edildiği 1980 yılından 43 yıl önce yenmeyi başarmıştır (WHO, 2011: 18).

1929 yılına gelindiğinde çiçek hastalığı, kapitalist toplum ile sosyalist toplum arasındaki farkı oldukça dramatik biçimde sergilemiştir: Sağlık hizmetinin kâr güdüsüyle örgütlendiği İngiltere'de, dünya üzerinde çiçek aşısının ilk bulunduğu, ilk uygulandığı, 1853 yılında "zorunlu" kılındığı ülke olmasına rağmen 1929 yılında 10.796 vaka bildirmiş; buna karşılık Sovyetler Birliği, iç savaşı ancak 20 Aralık 1922'de bitirebildikten sonra sağlık örgütlenmesini bütün ülkeye yayabilmesine ve nüfusu İngiltere'nin çok üzerinde olmasına rağmen,

yalnızca 6.099 vaka kaydetmiştir (Newsholme ve Kingsbury, 2014: 167).

Sovyetler Birliği'nin çiçek hastalığına karşı aşılama – bağışıklama çalışmasının başarısı, her yıl milyonlarca insanın enfekte olmaya devam ettiği dünyada büyük bir ilgi uyandırdı. Sovyetler Birliği Sağlık Bakanı Yardımcısı Dr. Viktor Mihayloviç Jdanov, 1958 yılında DSÖ'nü dünyada çiçek hastalığını eradike etmek için 4 yıllık bir kampanya düzenlemeye çağırdı. Çağrı ABD'nin muhalefetine rağmen 1959 yılında kabul edildi.

Kampanya çok iyi başladı ve birkaç yıl içinde Çin (Mart 1961'de) ve Hindistan, Pakistan ve Endonezya dahil birçok Üçüncü Dünya Ülkesi hastalığı elimine etmeyi başardı. Bu sırada ABD, DSÖ'ne yardımı kesti ve kampanya mali krize girerek yarıda kaldı. 1966 yılında çiçek hastalığı hala 31 ülke için sorun olmaya devam ediyordu (WHO, 2011: 16 – 20). Bu süreçte yalnızlaşan ABD, DSÖ'ne verdiği desteği sürdürmek zorunda kaldı ve başta Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkeler olmak üzere birçok ülke el ele vererek çiçek hastalığını tarih yaptılar.

DSÖ 1980'de çiçek hastalığının eradike edildiğini ilan etmeden önce, çiçek aşılmasına 1810 yılında başlayan ABD'de son çiçek vakası 1972 yılında ve çiçek aşısını bulan ve dünyada çiçek aşısı uygulamasını ilk başlatan İngiltere'de 1978 yılında bildirildi (Burbach, 2013). Dünya kapitalizminin beşiğinden 126 ve liderliği ondan devralan ABD'den 112 yıl sonra rutin çiçek aşılmasına başlayan Sovyetler Birliği, yalnızca 15 yılda, ABD'den 35 ve İngiltere'den 41 yıl önce çiçek hastalığını tarihe gömmeyi başardı.

KAYNAKLAR

- Akalın, A. (2010). *Toplumcu tıp: Sovyetler Birliği deneyimi*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Akalın, A. (2015). *Sağlığa ve hastalığa toplumcu yaklaşım*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Burbach, K. (2013). *Volunteering for the smallpox vaccination*. University of Nebraska Medical Center. Erişim tarihi: 25.04.2014 <https://www.unmc.edu/news.cfm?match=811>.
- Didgeon, J.A. (1963). Development of smallpox vaccine in England in the eighteenth and nineteenth centuries. *BMJ*, 25, 1(5342), 1367–1372.
- Eren, N. (1996). *Çağlar boyunca toplum, sağlık ve insan*. Ankara: Somgür.
- Newsholme, A., Kingsbury, J.A. (2014). *Kızıl tıp: Sovyet Rusya'da toplumsal-laştırılmış sağlık*, (S. Görmez, Çev.). İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Reshetnikov, V.A. ve ark. (2019). The history of public healthcare in Russia. *Medicina Historica*, 3, 16 – 24.
- Sigerist, H.E. (1937). *Socialized medicine in the Soviet Union*. Londra: Victor Gollancz Ltd.
- WHO (2011). *Bugs, drugs and smoke: stories from public health*. Geneva: WHO Erişim tarihi: 25.04.2020 https://www.who.int/about/history/publications/public_health_stories/en/
- WHO (2020). *Health topics: Immunization*. Geneva: WHO. Erişim tarihi: 25.04.2020 <https://www.who.int/topics/immunization/en/>.